

МЕДИЦИНСКИ КОНОТАЦИИ В ПОНЯТИЕТО „КРИЗА“

Ивета Ташева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
УМБАЛ „Софиямед“

Резюме. Статията се опитва да покаже как медицинската терминология и медицинските конотации маркират понятия, които по-късно стават водещи във философския, културологичния, политическия, социалния дискурс. В случая избраното понятие е понятието криза, което е ключово за медицината още от Античността, белязва със значения всички следващи епохи и става знаково за цялото ни съвремие. Накратко, показва как медицинските конотации пренасят към неограничените употреби в широкия контекст на езика и понятието криза е отворено за употреби от различен порядък и в разнообразни контексти. За да се стигне до убеждението, че надделява употребата му като метафора за състояния на упадък, провал, израждане, разруха. Казва се криза, но както и в медицината, се визира влошаване.

Ключови думи: криза; език; медицина; история на идеите

В настоящата статия ще се опитаме да покажем как медицинската терминология маркира понятия, които по-късно стават водещи във философския, културологичния, политическия, социалния дискурс. Ще се спрем само на едно такова понятие, което е ключово за медицината, но което е белязващо и историята, и цялото ни съвремие – става дума за понятието „криза“.

Както е известно, един от големите изследователи на това понятие е германският теоретик на историята Райнхарт Козелек. Неслучайно при дефинирането на понятието криза всички сериозни изследователи, занимаващи се с темата, се позовават на педантичните и разнопосочни разсъждения на Козелек, който, в духа на своите изследвания върху историята на понятията и нейната зависимост от историята на езика, вписва и кризата. В едноименната статия Козелек (Koselleck 2016) обобщава, че в ранните периоди доминиращият смисъл на понятието е правният, медицинският, последвани от религиозния, а вече от XVII в. насам то се използва и като метафора в политиката, икономиката, а след това и в културата, психологията. И разбира се – поради своята метафорична гъвкавост навлиза в ежедневието, за да стане така, че днес всичко да се измерва с тази дума.

Според Козелек в класическия гръцки в значението на думата „криза“ се сливат решението и присъдата, изборът и отсъждането (има значение на юридическо решение в контекста на някакъв раздор или скандал), използва се като общностен термин и правният смисъл му придава и политическо значение. Затова и за гръците кризата е централно понятие, чрез което справедливостта и политическият ред могат да бъдат хармонизирани чрез подходящи законови решения.

Това, което повече ни интересува обаче, е другото гръцко използване на термина, което води до разширения хоризонт на значенията в съвременните концепции за кризата, а именно – медицинската теория за нея, която произхожда от разбиранията на Гален и доразвиването на идеите на Хипократ. Според Гален в случай на заболяване кризата се отнася както по отношение на наблюдаваното състояние, така и до решението за хода на заболяването. В момента на криза се отсъжда и преценява дали пациентът ще живее, или ще умре, и се взема решение как да се процедира. И тази двойкост като че ли се запазва и в днешното, вкл. отново чисто медицинско интерпретиране на кризата.

С медицинското значение е свързано и още едно значение на кризата. Характерен момент при нея е очакването на решение. Ако кризата има, така да се каже, безкрайно траене, тя не е криза, а упадък, разруха. Тази зависимост се засилва, ако дадена тенденция е обективна и на нея не може да се противостои. В този смисъл, криза, лишена от хоризонта на едно очаквано решение, остава просто деградация. Затова и точно тези ракурси определят последващите разширения и употреби. Нещо повече, както изтъква и Хосе Ортега-и-Гасет в „Промяна и криза“ (Ortega-i-Gaset 1993, 107 – 119) кризата – и затова е медицинската ѝ конотация, вещае пълна метаморфоза, загубване на устоите, радикалност, която оставя и отделния индивид, и обществото, вече ако мислим метафорично, в паника, тласка ги към несъстоятелност. Казано с образа на самия Ортега-и-Гасет – кризата лишава от свят. Затова и промяната, която е нейно следствие, е катастрофична. Оттук и честото обвързване на кризата с катастрофата и негативното, и неувереността в личен план, точно както е с пациентите, преживели болест, която ги е поставила за определен момент на границата между живота и смъртта.

Религиозните измерения на понятието „криза“ са свързани пък с навлизането му в гръцките преводи на Стария и Новия завет, както и с апокалиптичните очаквания. Няма как да се подмине темата със Страшния съд, очакването и живеенето (или разминаването на живеенето) с евентуалната присъда. Кризата започва да измерва края на света. И както обобщава Козелек, въпреки че понятието остава отворено към идеята за някакво космическо събитие, то се свързва и със съвестта на отделния човек, с личното му поведение, а и с това на цялата общност.

Краткият преглед на историята на понятието показва, че през XVII в. то нахлува в политиката – във Франция, в Англия, а след това и в Германия. Като спорадично започва да се използва и да маркира и някои икономически

трудности в обществата. В този период според Козелек се отчита отново най-вече медицинското значение на понятието. Тази тенденция продължава и през XVIII в., когато кризата – и това се приписва на Гьоте – се мисли като преход, но последното отново отправя към медицината.

Кризите разкриват ситуация – обяснява Козелек – която може да е уникална, но също както в процеса на болестта, може да продължи да се повтаря. Или, пак в контекста на медицината, кризата се тълкува като изискваща решение, което е не просто уникално, но и окончателно. И след това вече всичко ще бъде различно. Както се вижда, този род тълкувания насочват и към начините, по които се интерпретира кризата и до момента, независимо дали ще говорим в чисто медицински план, или в обществен. Изводът е, че това, което се променя в понятието, са новите тематични ядра, които всяка епоха добавя, но не и значенията на самата дума.

Натоварването на кризата с медицински конотации продължава и през следващите векове. Така XVIII в. набляга много на обществените кризи, което е в унисон с духа на епохата. Дидро предсказва криза, която ще завърши с робство или със свобода, малко като спасение или летален изход. Изобщо, просветителите предвещават векове на кризи и революции и имат съзнание за кризисния характер на времето си. За Шатобриан – подчертава Козелек – кризата е точката, в която моментната настояща ситуация се пресича с универсалните исторически условия, които първо трябва да се разберат, преди да се предложи прогноза. Пак в този период понятието се обвързва и със самата история и нейния ход. Хердер говори за епохална криза, която налага избор между революцията и еволюцията, защото е убеден, че трябва да се открият вътрешните сили на историята, а не наивната вяра в прогреса. Той добавя и идеята, която през XX в. ще стане водеща – за кризата на човешкия дух, че и на човешкото сърце. Споменаваме го, защото какво по-добро онагледяване за тезата ни за медицинските конотации и метафорика.

И още нещо от медицинските значения на понятието се привнася в мисленето за кризата, особено през XX век. Още през 1935 г. в своята „В сенките на утрешния ден“ (Hjoizinha 2020) Йохан Хьойзинха констатира, че съвременният му свят е обезумял и съществуването е овладяно от едно усещане за упадък и загиване на цивилизацията. И разбира се, въвежда понятието криза, за да определи настоящето, убеден, че то не е пресилено, особено що се отнася до културната криза, която е обект на интереса му. Хьойзинха добре си дава сметка, че усещането за криза и за гибел е нещо, което е присъщо на много епохи, на много поколения и той дава примери за подобни епохи и състояния. Различното в съвременната криза е по-скоро в нейната научна обусловеност, в отсъствието на религиозни обяснения, но най-вече – в убеждението, че през кризата трябва да се премине и че тя няма да върне времето, ценностите, идеалите назад. Защото в миналото се е вярвало именно във връщането, в пов-

торителността, докато за нидерландския културолог всеобщо връщане назад няма и кризата е фаза от един постъпателен и необратим процес. С аналогии към медицинското разбиране, според което състоянието след криза по-скоро се стабилизира и трябва да се поддържа, но не с идеята, че могат да бъдат заличени белезите на онова, което е довело до въпросното състояние на криза.

Но кризата има и още едно значение, което много натрапливо отправя към медицинските корени на понятието – идеята за това, че с кризата назоваваме състояние, в което липсват надеждни отговори за човешкото бъдеще, тоест, набляга се на човешката обреченост и крайност. А кой, ако не медицината, най-добре познава последното. През 1936 г. в своята „Кризата на европейските науки и трансценденталната философия“ (Husserl 2003) Едмунд Хусерл отбелязва именно това – големият дефицит и предпоставка за кризата е във факта, че науките престават да имат отговори за човешкото, за „житейските тегоби“, както ги определя той. Те изключват въпросите за смисъла и за безсмислието и така отдалечават човека от себе си, лишават го от вяра и от това да търси опора в науката. А когато се стигне до недоверие в експертността, в научността, в знанието, обществото преминава в състояние не просто на криза, а на суеверие и близо век по-късно ние наблюдаваме отново именно това покрай ковид пандемията и българските реакции срещу достиженията на науката.

Или ако трябва да обобщим, и до днес в медицината с криза отбелязваме както външните фактори, които я съпътстват – недостиг на лекари, на сестри и санитари, на конкретни специалисти (криза за кадри), финансовата криза (лошо управление на болничната и доболничната помощ), липсата на апаратура, регионалните неравенства и съсредоточаването на болници и специалисти в София, та до конкретната употреба на понятието по отношение на спешните случаи, критичното състояние на пациента, моментното състояние на болния (бъбречна криза, сърдечна криза) и най-сетне – разпространяването на някакъв тип епидемии или пандемии (ковид кризата е най-пресният случай). Затова и от медицинските конотации стават преносите към неограничените употреби на понятието в широкия контекст на езика. Иначе казано, днес думата криза е отворена за употреби от различен порядък и в разнообразни контексти. Като надделява употребата ѝ като метафора за състояния на упадък, провал, израждане, разруха. Казва се криза, но както и в медицината, се визира влошаване.

ЛИТЕРАТУРА

KOSELLECK, R., 2016. Crisis (translator Michaela W. Richter). *Journal of the History of Ideas*. 67(2). University of Pennsylvania Press. <https://www.jstor.org/stable/30141882>

- ОРТЕГА-И-ГАСЕТ, Х., 1993. Промяна и криза (прев. Анна Златкова). *И. Стефанов и Д. Гинев (съст.) Идеи в културологията*. София: Св. Кл. Охридски.
- ХУСЕРЛ, Е., 2003. *Кризата на европейските науки и трансценденталната философия* (прев. Светлана Събева). София: Критика и хуманизъм.
- ХЪОЙЗИНХА, Й., 2020. *В сенките на утрешния ден* (прев. Анета Данчева-Манолова). София: СОНМ.

REFERENCES

- KOSELLECK, R., 2016. Crisis (translator Michaela W. Richter). *Journal of the History of Ideas*. **67**(2). University of Pennsylvania Press. <https://www.jstor.org/stable/30141882>
- ORTEGA-I-GASET, H., 1993. Promyana i kriza (transl. Anna Zlatkova). *I. Stefanov & D. Ginev (sast.) Idei v kulturologiyata*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski [in Bulgarian].
- HJOIZINHA, I., 2020. *V senkite na utreshniya den* (transl. Aneta Dancheva-Manolova). Sofia: SONM [in Bulgarian].
- HUSSERL, E., 2003. *Krizata na evropeyskite nauki i transtsendentalnata filsofiya* (transl. Svetlana Sabeva). Sofia: Kritika i humanizam [in Bulgarian].

MEDICAL CONNOTATIONS IN THE TERM “CRISIS”

Abstract. This paper attempts to show how medical terminology and medical connotations mark concepts that later become central to philosophical, cultural, political, and social discourse. In this case, the chosen concept is the notion of crisis, which has been central to medicine since antiquity, has marked with meanings all subsequent epochs, and has become significant for our entire modernity. In short, it shows how medical connotations carry over to unrestricted uses in the broader context of language, and the concept of crisis is open to uses of different orders and in diverse contexts. To arrive at the conviction that its use as a metaphor for states of decline, failure, degeneration, ruin prevails. It is said to be a crisis, but as in medicine, it refers to deterioration.

Keywords: crisis; language; medicine; history of ideas

✉ **Dr. Iveta Tasheva**

Sofia University
SofiaMed University Hospital
Sofia, Bulgaria
E-mail: igtasheva@uni-sofia.bg